

מעדני כתא

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

שנה ב' • גליון 49

פרשת כי תצא תש"פ

בענין איסור בל תוסיף בנשיאות כפיים ומה שעיקר ברכת כהנים הוא בשם ד'

ובזה מובן היטב למה בגמ' ר"ה דף כ"ח אמרו שלא יוסיף בברכת כהנים הפסוק ד' אלוך אבותיכם יוסף עליכם ככם וגו' והרי יש הרבה פסוקים קודם הפסוק הזה כמו ויתן לך האלוך מטל השמים, או המלאך הגואל אותי מכל רע ולמה הביאו דווקא פסוק זה, ולמשנ"ל נראה דהיינו טעמא דעיקר ברכת כהנים אינו אלא בשם ד' ולכן הביאו פסוק שיש בו ברכה בשם המיוחד של ד' אותיות ולא שם אלוך דברכת כהנים כתיב ושמו את שמי והוא שם המיוחד כמש"כ זה שמי לעולם וגו'.

וצ"ב אמאי לא הזכיר בטעם נתינת המתנות לכהנים כי בו בחר וכו' מעבודת הכהנים אלא ברכת כהנים ולא שאר העבודות שעושין הכהנים, ואפשר שמאחר וניתנו בזה הפרשה לכהנים מתנות שבגבולין כמו זרוע לחיים וקובה וראשית הגז לכן נתן טעם לזה שהרי משרת בשם ד' גם בגבולין שהרי ברכת כהנים עושיו גם בגבולין וכמו שאמר הכתוב ולברך בשמו הוא ובניו כל הימים.

ברכת כהנים חלה גם בלא התנאי דאם בחוקותי תלכו

בפירוש רבינו אפרים כאן כתב אם בחוקותי עד קוממיות נמצא כל האלפא ביתא לבד מ"ס' לומר כל הברכות תלויות על מנת שיקיימו התורה וניתנו על תנאי זה חוץ מברכת כהנים שיש בה ששים אותיות, וכן בס' ראבי"ה תשובות וביאורי סוגיות סימן אלף קנה כתוב התחיל בכה תברכו וסיים בואני אברכם שאלו ברכות לא ניתנו על תנאי בפרשת אדם בחוקותי עד קוממיות אז יהיו הברכות ואם לא תשמעו לא יהיו אבל ס' אותיות של ברכת כהנים בלא תנאי יבואו הברכות, וכן הוא בפירוש התורה לרבי חיים פלטיאל מבעה"ת בחוקותי כתב יש ס' תיבות מאם בחוקותי עד ואולך אתכם קוממיות וס' אותיות בברכת כהנים לומר על אלו נאמר תנאי אם בחוקותי תלכו אבל ברכת כהנים אפילו שלא ילכו בחוקותי ולכן נהגו לומר ברכת כהנים לזויה.

ואפשר שזהו מה שחז"ל דרשו הפסוק של ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל שגבורתן של אותיות אלו שכוון אפי' כשאין ישראל עושין רצונו של מקום הרי הם מתברכין בברכות אלו.

בענין התפלה של השקיפה שאומרים הכהנים אחר ברכת כהנים אמאי אין עוברין בבל תוסיף

פרסין ידהון לצללה עליכון מסליקנא אפי' שגתני נמנון ואף כד אתון מסגן לצללה לא רעוא קדמי לקבלא צלותכון מדי ידכון דם זכאי מלין' עכ"ל, ומבואר דנשיאת כפיים קרי ליה התרגום לצללה ונראה שנשיאת כפיים הוא גם כעין תפלה, ובני הרב הגאון ר' בן ציון שליט"א הראני מש"כ בשולחן ערוך (סימן קכ"ח סעיף כ"ג) בשעה שהכהנים מברכים העם, לא יביטו ולא יסיחו דעתם, אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפלה, עכ"ל, ובמשנה ברורה שם ס"ק פח כתב וז"ל שהרי מתפללין שיברך הש"י את ישראל ונראה שנשיאת כפיים הוא כתפלה וצ"ע.

וכן מבואר ברש"ם בפרשת נשא כה תברכו את בני ישראל וז"ל 'לזמן לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבואתה לראש פלוני כך וכך אלא אלי תתפללו שאברכם אני, כמו שמפרש יברך יי', ואני אשמע קולכם כאשר תאמרו ואברכם לישראל, כמו שמפרש ושמו את שמי על בני ישראל, כשיברכו כהנים לישראל בשמי ולא בשמם, אני אברכם לישראל כמו שיתפללו הכהנים ואומרים יברך יי' עכ"ל.

אכן כבר הקשה כן בשו"ע הרב סי' קכ"ח איך מוסיפין לומר השקיפה אחר ברכת כהנים, וכתב דמאחר ואין אומרים נוסח זה בנשיאות כפיים ממש אלא לאחר שכבר הורידו ידיהן מנכנך בתפלה, וגם אין בקשה זו נאמרת כנגד העם אלא מסיבין פניהם לארץ קדש ואומרים הנוסח של השקיפה לכן אינה כתוספת לברכת כהנים.

וכן הוא להדיא במדרש תנחומא פרשת נשא וז"ל לך נאמר הנה מטתו שלשמה ששים גבורים מהו ששים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים, כלם אחוזי חרב שכל אחד ואחד שמו של הקדוש ברוך הוא נזכר בו יברך ה' יאר ה', ישא ה', איש חרבו על ירכו מה ראה ירך להיוותה נזכרת כאן, אלא אפי' רואה אדם בחלומה, החרב שלופה ונתונה בצוארו וקוטע את ירכו משכים והולך לבית הכנסת מפחד שראה בלילות בחלומה ורואה הכהנים נושאים את כפיהם החלום רע מתבטל ממנו, לכן נאמר מפחד בלילות, לכן אמר הקדוש ברוך הוא למשה הזדר לארץ ולבניו שיהיו מברכים את בני ישראל, כה תברכו, ע"כ. ומבואר שעיקר הכהן שבברכת כהנים הוא שמו של הקב"ה וכמש"כ ושמו את שמי על בני ישראל.

בפרשת שופטים כתיב 'כי בו בחר אלוך מכל שבטיך לעמוד לשרת בשם ד' הוא ובניו כל הימים', וברש"י שם כתב בשם הספרי 'לעמוד לשרת, מכאן שאין שירות אלא מעומד', ובחומש עם פירוש העמק דבר כתב וז"ל 'ומשמעות לשרת בשם ה' הוא ברכת כהנים שהוא בשם שאי אפשר לפרש בעבודת המקדש ומחשב לשם גבוה דאם כן האיד' יבואר זה המקרא הוא ובניו מי הוא ומי המה בניו הכל בכלל כהני ה', ואין לפרש קטנים שמכונים בשם בניו שהרי קטנים פסולים לעבודה, אלא על כרחך מפרשי בברכת כהנים ואפילו קטנים עולים עם אביהם, והיינו דתנאי בספרי כל הימים בין בארץ בין בחו"ל וזה אינו אלא בברכת כהנים ומ"מ נכלל בזה הלשון עבודה גם כן שהרי כתיב לשרת וכל זה הוא דעת תנא דספרי דמייירי רק ככהנים והכי גם מפרש הפרשה הסמוכה וכי יבא הלוי וגו' כמבואר בפירוש רש"י פסוק ו' בשם הספרי עכ"ל.

ובאמת כבר קדמו ברבינו הלל על הספרי שמה שכתב כל הימים בין בארץ בין בחוץ לארץ וע"כ דהאי קרא איירי בבר"כ וכמו שדקדק ככל הכתוב בהעמק דבר.

אמנם מה שמבואר ברבינו הלל והעמק דבר בכוונת הספרי שברכת כהנים נקרא שירות בשם ד', לכאן הוא דלא כהמבואר בגמ' ערכין (דף י"א). דנשיאת כפיים לא חשיב שירות דאמרו שם אמר רב יהודה אמר שמואל מנין לעיקר שירה מן התורה שנאמר ושרת בשם ה' אלהיו וזהו שירות שבשם ה' אמר זה שירה ואימא נשיאות כפיים מדכתיב לשרתו ולברך בשמו מכלל דברכת כהנים לאו שירות היא, ע"כ, וצ"ע.

יבואר דעיקר הברכה דברכת כהנים הוא בשם ד'

והנה מה שכתב שנשיאת כפיים הוא שירות בשם ד' מבואר שברכת כהנים אינו אלא ברכה בשם ד' וכמו שכתוב ושמו את שמי על בני ישראל וזהו מהותו של ברכת כהנים, ואפשר להוסיף דעיקר שם הברכה הוא בברכה שיש בה הזכרת שם שמים, וכ"מ מפרש"י עה"ת בפ' ראה באיסור בל תוסיף דברכת כהנים יש ג' ברכות ולא יאמר הפסוק יוסף ה' ככם אלף פעמים דאז הוי ד' ברכות, וצ"ע דהרי בברכת כהנים איתא שישה ברכות, וצ"ל דעיקר הברכה הוא הוא ושמו את שמי על בני ישראל, ולהכי ליכא אלא ג' ברכות דאיכא ג"פ שם השם בברכת כהנים'.

הנה הקשו האחרונים דאחר ברכת כהנים אומרים הכהנים 'רבונו של עולם וכו' השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל', ולכאן קשה שהרי אמרו בגמ' ראש השנה (דף כח:) מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה אחת משלי כגון ה' אלקי אבותכם יסף עליכם תלמוד לומר לא תספו על הדבר, וא"כ הכי נמי יאה אסור לבקש השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל משום משום בל תוסיף שהרי מוסיפים ברכה יתר על הברכות שבברכת כהנים.

ובפשטות היה נראה לומר דאי"ז ברכה אלא בקשה ותפילה, והבקשה אינה כברכה לעם אלא תפלה מאת הקב"ה שתתקיים הברכה שברכו את ישראל, ואינה כשאר הברכות שנאמרות בלשון נוסח לעם.

וכן נראה שכתב בסודר יעב"ץ שכתב על מה שאומרים הכהנים עשינו מה שגזרת עלינו, ואין זו תוספת ברכה לעבור על בל תוסיף אחרי שכבר הפכו הכהנים פניהם מן העם ואינם מכוונים להוסיף אלא בקשת רחמים מהש"ת שישכים בברכתם ומבקשים השקיפה וכו', עכ"ד.

יבואר שברכת כהנים הרי היא כתפלה

אבל מכל מקום אינו מתיישב כל כך שהרי גם ברכת כהנים נראה שהיא כתפלה דהנה בתרגום כתב על הפסוק בישעיהו פרק א' 'ובפרשכם כפיים' וז"ל, 'וכד כהניא

¹ יבואר שעיקר כוחו של ברכת כהנים הוא השם ד' שבו

והנה במדבר רבה פרשת נשא פרשה יא איתא וז"ל ששים גבורים סביב לה אלו ששים אותיות שבברכת כהנים מגבורי ישראל שהם מגבירים את ישראל א"ר עזריה דברים שהם נזכרים בגבורה ששמו של הקדוש ברוך הוא נזכר בכל אחת ואחת יברך ה' וישמך יאר ה' ישא ה', כלם אחוזי חרב מלומדי שלשמה שהם נלחמים כנגד כל פורעניות שבתורה, איש חרבו על ירכו שאפי' אדם רואה בחלומה כאלו חרב מחתכת בירכו מה יעשה ישיבים לבית הכנסת ועומד לפני הכהנים וישמע בברכת כהנים ואין דבר רע מזה לפיכך מזהיר את הכהנים ואומר להם כה תברכו וגו', ע"כ.

יבואר דכהן עובר בבל תוסיף גם אם אינו מברך עם כל פרטי הדינים של ברכ"כ

אמנם יעויין בבואור הלכה סימן קכ"ח סעיף כ"ז כתב וז"ל 'לכאורה נראה דדוקא אם גם זה היה בפריסת כפים וכה"ג כל הדברים המעכבין בנ"כ וכמו שכתבנו לעיל במ"ב בסעיף י"ד זה מקרי הוספה על המצוה, משא"כ בשבירך שלא בני"כ או שלא בהחזרת פנים וכה"ג זה אין מקרי הוספה כ"א ברכה בעלמא וכן כתב בשו"ע הגר"ז ע"ש וכן מוכח בחידושי רשב"א סוכה ל"א דדוקא בפריסת כפים ע"ש, ומסתמא ה"ה שארי דברים המעכבין בנ"כ דמאי שנא אמנם מדברי הרמב"ם משמע שלא כדבריהם שהרי כתב בפ"ד מוה"ר דין י"ב וז"ל אין הכהנים רשאים בכל מקום להוסיף ברכה על שלשת הפסוקים כגון ה' אלהי אבותינו יוסף עליכם וגו' וכיוצא בה לא בקול רם ולא בלחש שנאמר לא תוסיפו על הדבר וגו' עכ"ל, הרי דלדידיה עובר על בל תוסיף כשמברך בלחש אף על גב דקול רם הוא לעיכובא כמו שכתבנו לעיל במ"ב ס"ד ומסתמא דלדידיה ה"ה בלא פריסת כפים וכה"ג ג"כ עובר וצ"ע, עכ"ל.

וכ"כ בחידושי רבינו מאיר שמחה על הש"ס סוטה דף ל"ח שדקדק מהרמב"ם דעובר בבל תוסיף גם בלחש ותמה מנ"ל יעו"ש, ונראה מדבריו דלהרמב"ם גם בלא נשיאת כפים עובר וצ"ע.

ולהרמב"ם לכא' לא מהני מה שמברכין בלא פריסת ידיים ובלא פנים כנגד פנים ואכתי ק' איך מברכים ישראל בתפלה זו של השקיפה ממעון קדשך וכו'.

וראיתי בספר אור החמה שכתב לבאר עוד בזה דבר נחמד שהעיר במה שהכהנים אומרים אחר ברכת כהנים 'עשינו מה שגזרת עלינו עשה אף אתה מה שהבטחתנו', וצ"ב וכי איזו גזירה איכא בברכת כהנים דקרינן ליה גזרת עלינו, ולכאורה אינו גזירה כחוקים של תורה אלא צווי ככל המצוות, ובאוש"ש הל' תפילה ביאר בזה דכיון שכדי לברך את העם צריכים הכהנים להסב פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי ההיכל כדי לברך ואי"ז כבוד ה', מ"מ משום כבוד הציבור מותר, ועל כך אומרים הכהנים עשינו מה שגזרת עלינו דאף שזה בזיון להיכל ה' עשינו גזירה זו, וע"ז קא' ל' גזירה².

ובסדר אור החמה (עמ' י') מביא בשם דו"ז הרה"ג רבי צבי הירש קרויזר ליישב בזה וז"ל דהיות ויש דין שכהן שבא להוסיף ברכה לוקה משום בל תוסיף לכך אומרים הכהנים שבאמת רצינו להוסיף ברכות אלא שגזרת שלא להוסיף ועשינו כן ולכן מוטל עליך להוסיף ולברך, וזהו שמסיימים אף אתה עשה כמו שהבטחתנו והיינו מש"כ בתורתך שכאשר מקיימים את המצוה כתקונה מתברכים ואמר לי אחי הרה"ג אברהם ישראל דלפי זה אפשר למצוא מזור לספקו של הגר"פ פראנק הר צבי או"ח סימן מ"ב איך אומרים הכהנים השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל הלא בזה גופא יש חשש בל תוסיף שמוסיף על הברכות אמנם אי נימא שהכהנים אומרים עשינו מה שגזרת עלינו היינו שרצינו לברך עוד רק שגזרת עלינו לא לברך א"כ אמירה זו כשלעצמה הוי הפסק ודפח"ח³.

יבואר אם כהן שמברך את ישראל שלא בשעת תפלה אם יש לברכתו מעלה על ברכת ישראל

והנה בספר ימלא כל משאלותיך כ' הנשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אם כהן המברך חוץ מן הברכות של ברכת כהנים אם יש בברכה זו מעלה של ברכת כהן, והשיב דהוי כברכת כל ישראל, ואולם למעשה שמעתי כמה פעמים שאינו נוהג כן אלא שמענו מכמה כהנים שהגר"ח ביקש שיברכו אותו, ומשמע שם"ל דיש מעלה בברכת כהן, וכ"כ בחומש עם פירוש העמק דבר, וכן נהגו כו"כ גדולי ישראל.

ואם נימא שאין הברכה חלה אלא בנשיאת כפים א"כ ראוי לכהן שיברך בנשיאת כפים כשמברך את בניו בערב יום הכפורים או בפדיון הבן אבל בזה יהא אסור לו להוסיף ברכה אחרת שבוה עובר בבל תוסיף לכולי עלמא, וכן בליל שבת כשמברך את בניו ואומר ישימך אלוקים כאפרים וכמנשה יברך הרי הוא מוסיף על הברכה, ומסתברא דגם לפני הברכה איכא בל תוסיף ולכן צ"ע במה שמוסיפין בברכת הבנים בליל שבת וביום הכפורים הרי עובר בזה בבל תוסיף.

ואם יברך הברכת כהנים בלא נשיאת כפים וכמו שאיתא בשם הגר"א שבירך ברכת כהנים ביד אחת משום המבואר בכתובות כ"ד שזר שבירך את ישראל עובר בעשה ולכן ביד אחת והכי נמי הכהן יברך הברכת כהנים ביד אחת כדי שלא יעבור בבל תוסיף, ואם יברך הברכת כהנים בלא נשיאת כפים יוכל להוסיף בברכה אפי' להרמב"ם שהרי לא עשה המצוה כלל וא"כ לא הוסיף על המצוה ורק בעשה המצוה ס"ל להרמב"ם שאסור להוסיף גם בלחש אבל כשלא עשה המצוה לא עבר בבל תוסיף כלל.

אכן הרי נתבאר שעיקר הברכה הוא בב' ידיים ולכן עדיפא שיברך בב' ידיים ולא יוסיף על הברכה, וכ"כ בסידור ר' יעקב עמדין זצ"ל בהנהגות ליל שבת כתב בחריפות שצריך לברך בב' ידים ולא כאותם חסרי דעת שנהגו לברך ביד אחת, והאריך שם לבאר כיצד יעקב בירך את מנשה ואפרים כשכל יד מונחת על אחד מהם יעו"ש.

אמנם אכתי יוכל לברך ברכת כהנים בב' ידיים ובנשיאת כפיים אבל שאר הברכות שמוסיף לברך יוכל לברך בלא נשיאת כפיים ובהו אינו עובר בבל תוסיף שהרי לא הוסיף המצוה כתקונה, אבל כל זה לא מהני למשנ"ת בבואור הלכה בשיטת הרמב"ם שעובר בבל תוסיף גם בלא נשיאת כפיים, וגם לא יועיל ישיבה בשעת הברכה שהרי ס"ל שעובר בבל תוסיף גם בלא עשה כתנאי המצוה.

יבואר דברכה שלא בשם ד' אינו עובר בבל תוסיף

אכן אכתי אפשר ליישב על פי משנ"ת דעיקר שם הברכה הוא בברכה שיש בה הזכרת שם שמים, וכמו שמשמע מפירש"י עה"ת בפר' ראה באיסור בל תוסיף דברכת כהנים יש ג' ברכות ולא יאמר הפסוק יוסף ה' ככם אלף פעמים דאז הוי ד' ברכות, ומבואר דליכא אלא ג' ברכות דאיכא ג' פ' שם השם בברכת כהנים, וכמשנ"ת ולפי זה כאן שבנוסח שאומרים הכהנים אחר הברכות אין מוזכרין שם ד', אין בזה חשש דמוסיף על הברכות.

וכן מבואר ממה שהבאנו מהעמק דבר שברכת כהנים הוא לברך בשם ד' וזהו מהותו של ברכת כהנים, ולהכי כל שאינו מוזכר שם ד' לא חשיב כמוסיף על הברכות ולהכי הגמ' הביאה הפסוק של ד' אלוך אבותינו יוסף עליכם וגו' שהוא ברכה בשם ד' ורק בזה יש איסור בל תוסיף.

ושמעתי מידידי הגאון ר' מנחם טוקר שליט"א לדקדק ממש"כ הרמב"ם פרק י"ד הלכה י"ב וז"ל אין הכהנים רשאים בכל מקום להוסיף ברכה על שלשת הפסוקים כגון יי' אלוך אבותינו יוסף עליכם ככם אלף פעמים וכיוצא בה לא בקול רם ולא בלחש שנאמר לא תוסיפו על הדבר, עכ"ל, ומשמע דדוקא כיוצא בפסוק זה והוא ברכה בשם ד' דווקא, אבל בלא"ה אינו עובר, והרי הבה"ל דקדק מהרמב"ם שעובר בבל תוסיף גם בלא נשיאת כפיים מהא שכתב שעובר בבל תוסיף גם בלחש ומכל מקום בלא שם ד' בברכה אינו עובר.

יבואר אם מה דבעינן קול רם הוא מעיקר הצורה של נשיאת כפים או דבעינן שיהא כאדם האומר לחבירו

והנה בעיקר דברי הבה"ל בדעת הרמב"ם יש לעיין דהנה יש להסתפק בדין מה שצריך קול רם בנשיאת כפים אם הוא מעיקר הצורה של נשיאת כפים כמו דבעינן פרישת כפים וכמו דבעינן עמידה הכי נמי בעינן קול רם או דהא דבעינן קול רם אינו אלא שישמעו המתברכים דבעינן אמור להם כאדם האומר לחבירו ולהכי בעינן קול רם.

והנה בבהכנ"ס שכולה כהנים ואין שם אלא עשרה עולים כולם ומברכים לעם שבשדות ויש להסתפק אם מברך בקול רם דהתם אינו אומר לאדם השומעו ואם גם התם בעינן קול רם חזוין דהוא מצורת הברכה שייברך בקול רם, ובעמק ברכה הוכיח מזה שאין הדיון דקול רם מעיקר המצוה של ברכת כהנים ואינו מעכב יעו"ש, אמנם בחידושי רבינו מאיר שמחה על הש"ס סוטה דף ל"ח כתב וז"ל ואעפ"י שבהכ"נ כולה כהנים וכולן עולים לדוכן ולמי מברכין לאחיהם שבשדות דלא שמעי כלל וכלל, מ"מ בעי שיהא בקול רם כאדם האומר לחבירו וברור לענ"ד, עכ"ל, ומבואר מדבריו דבעינן קול רם מעיקר צורתה של הברכת כהנים.

ולפ"ז י"ל דאם מברך בלחש אינו עובר בבל תוסיף אבל הרמב"ם ס"ל דקול רם אינו מצורת הברכה אלא שישמעו המתברכים ולהכי גם בלחש עובר בבל תוסיף.

והנה התוס' סוטה דף ל"ט ע"ב כתבו שאין הכהנים רשאים לומר יברך עד שיכלה אמן מפי הציבור וכתבו התוס' דטעמא משום דלא משתמע השומעים העונים אמן את הברכה מפי הכהנים דתרי קלי לא משתמע וז"ל ואי תקשי לדברי הרב א"כ לא ישאו שנים כפיהם דהא אמרינן בפ"ג דמגילה (דף כא): בתורה אחד קורא ואחד מתרגם וקתני סיפא דאפי' שנים בנביא אין קורין וטעמא מפרש בירושלמי דפרק אין עומדין משום שאין שני קולות נכנסין באוזן אחד ואין אומרים לעיל לשנים קורא כהנים אלא מאי אית לך למימר ברכות אידי דחביבי להו יתבו דעתייהו ומשתמע תרי קלי כדאמר גבי מגילה קראוה שנים יצא גבי אמן נמי יתבו דעתייהו ולישתמע תרי קלי, ותירצו בתירוצן בתרא והוא העיקר וז"ל אי נמי בעי דלישמעי נמי הברכה הני דמאריכין באמן אף על פי שטועין וכל שעה שהן בעצמן עונין אין שומעין קול חבריהם ותפוס לשון אחוזן עכ"ל.

ומבואר דלא סגי מה שאומר הכהן בקול רם את ברכתו אם אין העם שומעין אותו ובעינן שישמעוהו העם המקבלים הברכה וא"כ אין זה צורה במעשה הברכה אלא בעינן שישמעוהו העם, ולהכי אפשר דבזה ס"ל להרמב"ם דעובר בבל תוסיף גם בלחש אבל בשאר דינים שבברכת כהנים כל שלא הוסיף הברכה בנשיאת כפים אינו עובר וצ"ע.

³ ובאמת בברכת כהנים כלול כל הברכות שבעולם וכמבואר במדרש רבה בארוכה ואין צריך להוסיף כלום בברכות אלו וצ"ע.

² ולפ"ז יש לעיין דכל זה אינו אלא לכהנים שהוצרכו להסב אחוריהם כלפי ההיכל, אבל מי שאינו מברך את הקהל אחורי ההיכל אלא בעצמו וכדו' לא הוצרך לנוסח זה והרי בכל גזנות אמרינן הנוסח שאמרו בגמ', וצ"ע.

בענין אם מוסיף קודם המצוה אם עובר בבל תוסיף לגבי אמירת הגדה ולגבי אכילת מצה בערב פסח

כמוסיף אך לדעת הראשונים אף דכל אחד לחודיה קאי עובר מה"ת היה אפשר לומר דגם בתשיעי עובר בבל תוסיף.

ובאמת יש להעיר בקושיית החמדת שלמה אמאי לא הקשו מתקיעות דאלול דאיכא בהו משום בל תוסיף הרי טפי הוי ליה לאקשווי מתקיעות של יום טוב שני של ר"ה איך תוקעין ביום טוב שני הרי הוא עובר בבל תוסיף על מצוה דאורייתא, והרי הוא דומה להא דהיינו בשמיני ולמה הקשו מסוכה ולא הקשו מתקיעה דר"ה, ופלא על החמדת שלמה שהקשו מתקיעות של אלול ולא מתקיעות של יו"ט שני של ר"ה.

ואפשר שלא הקשו אלא מסוכה שמצוותה כל היום ובוה אע"פ שהוא מוסיף ביום אחר היום טוב מכל מקום הרי כיון דהסוכה מצוותה כל היום בישביתה ובשינה ובטיול, ולהכי כשמוסיף לישן בשמיני הרי הוא כמוסיף על המצוה שהרי מוסיף יום נוסף במצוה, אבל מצוה מעשית שעושהו לשעה כמו התקיעה בר"ה אם מוסיף לתקוע בו ביום אחר תקיעתו בזה נראה כמוסיף, אבל כשתוקע ביום אחר אינו נראה כמוסיף שהרי אינו מתוסף על המצוה אלא הוא תוקע ביום אחר ולהכי אינו חשיב כמוסיף על מצוותו.

יבואר אם בשמיעה לחוד עובר בבל תוסיף

ושמעתני מהגאון ר' איתמר גרבוז שליט"א ששאל קושיא זו למונן הגאון הגדול ר' דב לנדו שליט"א ואמר שבספרי יש דרשא שגם בדבור יש בל תוסיף דהיינו בברכת כהנים ולא רק במעשה ויליף להו מ**א**ת כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם לעשות לא תוסף עליו ואפשר שבשמיעה לחוד ליכא בל תוסיף וכיון דהמצוה היא בשמיעה ליכא בל תוסיף.

ובזה היה נראה ליישב מה שהעירוני דלהחרדים שיש מצוה על הישראל להתברך מהכנים א"כ ישראל שנכנס לבית הכנסת באמצע ברכת כהנים יעבור בבל תגרע שהרי שומע פחות מהברכות שנצטוו לשמוע, ולמשנת דאינו עובר בבל תוסיף אלא בדבור או במעשה הכי נמי אינו עובר בבל תוסיף.

אמנם בתוס' ר"ה דף ט"ז מבואר שגם בתקיעת שופר איכא בל תוסיף שהקשו איך תוקעין כשהם יושבין ותוקעין כשהן עומדין והרי הוא בל תוסיף יעו"ש.

ונראה ליישב אמאי להחרדים אין בל תגרע בישראל ששמע מוקצת ברכת כהנים משום שהמצוה של הישראל להתברך אינו אלא כדי שהכהן יוכל לקיים מצוותו ואינו מצוה לעצמו שהרי התורה לא חייבה את הישראל לשמוע ברכת כהנים, אלא שאי אפשר לברך את ישראל אם אינם מתברכים ולכן מצוה עליהם שיוכלו להכניס לקיים מצוותם וכמו שכתב ההפלאה בכתובות שם לכאר שהיציאה מצוה להתייבם כדי שיוכל היבם לקיים מצוותו, וא"כ כשישראל נכנס באמצע ברכת כהנים לא עבר בבל תגרע שהרי עיקר מצוותו לאפשר לכהן לברך את ישראל ואם נכנס באמצע המצוה לא קיים המצוה כלל ולא עבר על בל תגרע שכל שהכהן אינו עובר בבל תגרע אין הישראל עובר בבל תגרע שאין מצוותו של הישראל אלא לקיים מצוות הכהן.

בענין אם השוכח יעלה ויבוא בסעודה שניה שאוכל ביום טוב להשלים סעודת הלילה אם חוזר לברך

ולברך ברהמ"ו ולאכול שוב והרי אינו מוסיף כלום בעונג שבת על ידי שמחלק את סעודתו לב' סעודות, ומוכח מה דמילכ דחייב בסעודת שבת משום עונג מחוייב הוא במנין ג' סעודות בשבת דילפינן מג' קראי דהיום ואף במקום שאינו מוסיף עונג הרי הוא חייב לאכול ג' סעודות בשבת.

וכן יש להביא ראיה מהא דביו"ט אין מחוייבים אלא בב' סעודות ואף שלענין כבוד ועונג שבת ויו"ט שוין כמש"כ הרמ"ב בפ"ו מיו"ט הט"ו 'כשם שמצוה ללכת השבת ולעננה כך כל יו"ט שנא' ולקדושה' מ'מכוד וכל יו"ט נתיחייב בעונג ואע"פ אין מחוייבים בו בג' סעודות ומוכח דמצות עונג מתקיים בב' סעודות וג' סעודות דשבת הוא חיוב מקרא דהיום היום שזו אינו נוהג ביו"ט.

וביותר הוא מוכרח מהא דנסתפקו התוס' בברכות דף מ"ט ופסחים דף ק"א, אי מהני מיני תרגומא לצאת יד"ח סעודה שלישית והובא דעה זו בשו"ע בסיומן רצ"א, והנה לכאורה תמוה מ"ש סעודה שלישית מב' סעודות ראשונות דפשיטא דצריך פת והא כולוהו יליף אחד קרא דהיום היום, וע"כ דפסיק דהתוס' הוא דאפשר דמשום קרא דהיום היום סגי במנין תרגומא כלל הסעודות דשבת אלא דבב' סעודות ראשונות צריך פת משום עונג, וא"כ מוכח דתרגומא דג' סעודות אינו משום עונג אלא חיוב חדתא דג' סעודות ובוה אפשר דיוצא במנין תרגומא.

ולפ"ז יתבאר שיטת הבינה לעתים והערור השולחן דביו"ט א"א להשלים סעודת הלילה ביום דנראה דס"ל דמשום מצות עונג חייב חכמים לאכול סעודה אחת ביום ואחת בלילה והוא כדי לענן את היום והלילה ואפשר עוד דחיוב עונג הוא לאכול ב' סעודות שאדם רגיל לאכול ביום אחר וזהו אחת ביום ואחת בלילה ולהכי ביו"ט נמי חייב לאכול ב' סעודות אחת ביום ואחת בלילה משום עונג, וכשלא אכל סעודת ליל שבת כבר דפסיד וביטל מצות עונג דליל שבת ומה שצריך להשלים סעודות ביום אינו להשלים חיוב עונג אלא דאיכא עוד הלכה בהל' שבת שצריך לאכול ג' סעודות בשבת ומנין הסעודות אין לו זמן ויכול להשלימו ביום, אבל דין חיוב סעודת ליל שבת משום עונג הפסיד, וא"כ ביו"ט דליכא חיובא דמנין ג' סעודות אלא חיובא דעונג דסעודה אחת ביום ואחת בלילה אם לא אכל בליל יו"ט תו אינו יכול להשלימו דגם בשבת אין יכול להשלים דין עונג שנתחייב בסעודת הלילה.

ובדעת הגמ"א שהשוה שבת ויו"ט להדרי נראה דס"ל להגמ"א דאף דחייב חכמים לענן השבת והיו"ט ביום ובלילה מ"מ יכול להשלים החיוב של העונג של לילה ביום אע"פ שלכתחלה חייבוהו בלילה וביום אבל כשלא אכל בלילה תו משום עונג גופא מחוייב להשלים ביום ב' סעודות דמהני תשלומין לחיוב העונג של לילה, ולפ"ז לא שנת שבת מיו"ט דבתירוהו משלים חיוב דעונג שלא קיים בלילה בב' סעודות היום, ופשוט.

וכבר מוצאנו במשנה בסוכה דף כ"ז דלר"א אפשר להשלים סעודת יו"ט הראשון של חג ביו"ט האחרון של חג וחכמים חולקים בזה ואומרים דהוי מעוות לא יוכל לתקון אבל ביו"ט גופיה אפשר שהכל מודים שימולים להשלים סעודת הלילה ביום.

בחמדת שלמה (סימן כ"ד) הקשה אמאי לא מקשה בגמ' ר"ה (דף כ"ח) איך תוקעין באלול הרי הוא עובר בבל תוסיף ואע"פ ששלא בזמנו בעי כוונה מכל מקום לס"ד דהש"ס דגם שלא בזמנו עובר בבל תוסיף אמאי לא הקשו בגמ' ר"ה דף כ"ח איך תוקעין באלול שכן מבואר בפרקי דר"א שתוקעין באלול והרי עובר בבל תוסיף, ומבואר מדבריו דאיכא בל תוסיף גם קודם קיום המצוה.

ובפירושו הרע"ב ז"ל להגדה כתב שאם מקדים אמירת ההגדה לחג הפסח עובר על בל תוסיף ותמה על מנהג האשכנזים שאומרים ההגדה במנחה דשבת הגדול ע"ש, והגר"ם גם כן כתב שלא לומר ההגדה בשבת הגדול שבמכילתא איתא שאין אומרים אותה אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך ומכל מקום אינו נראה שיש בזה איסור, אבל בסידור יעב"ז נראה דס"ל דמונת המכילתא דאיכא איסורא דבל תוסיף ומבואר דס"ל ג"כ דגם קודם המצוה איכא בל תוסיף.

והנה איתא בירושלמי האוכל מצה בערב פסח הרי הוא כבועל ארוסתו בבית חמיו ואמאי לא אסרוהו משום בל תוסיף כמו שאסרו לישב בסוכה בשמיני מדרבנן בלא שיפסלו הסוכה, ולכאורה מבואר דליכא בל תוסיף לפני המצוה ולהכי לא אסרוהו אלא כדי שיהיה היכר לאכילתה בליל פסח וכמ"ש הרמב"ם סוף פ"ו מהל' מצה, אבל העירני חתני יקירי הרב ר' זאב רובינשטיין שליט"א שהרי במצה ליכא איסורא לאכלה גם אחר הפסח וחזוין דלא דמי לסוכה, אכן אפשר לומר דהיינו טעמא משום שבלא"ה מופסק מן המצוה ששה ימים שאין המצה אלא רשות, ולהכי אינו נראה כבל תוסיף מדרבנן אבל קודם המצוה אמאי לא אסרוהו משום בל תוסיף וע"כ דלפני המצוה ליכא בל תוסיף, ושוב ראיתי בשו"ת מנחת חיים (ח"ג סי' מ"ג) שכתב בפשיטות שאין איסור משום כל תוסיף כשעושה לפני זמן המצוה.

יבואר אם איכא בל תוסיף כשיש הפסק יום אחד מן המצוה

והנה לגבי בל תוסיף בתקיעת שופר בחדש אלול לכאורה היה נראה לומר שכיון שמפסיקין לתקוע יום אחד לפני ר"ה א"כ אינו נראה כהוספה על המצוה וכן מבואר לכאורה מהא דאמרו אלא מעתה הישן בשמיני ילקה אבל בתשיעי אינו לוקה שאין כמוסיף על המצוה, וכ"כ הגר"א בסיומן תרס"ו במש"כ הרמ"ב שם דהיינו בשמיני בסוכה צריך היכר אבל בתשיעי א"צ היכר דלא מיחזי כמוסיף, והגר"א הביא מקור לד' הרמ"א מדאמרו בגמ' אלא מעתה הישן בשמיני לוקה ולא בתשיעי ושאר ימות השנה לפירוש הרשב"א דקאי בא"י ומבואר דנקט דבתשיעי אינו עובר כלל וכ"כ באגרו"מ או"ח ח"א סימן י"ג דבשאר ימות השנה אינו עובר אך הביא שהגר"ש קלוגר בחכמת שלמה סימן תרס"ח נקט דעובר בבל תוסיף גם בשמיני וא"כ הכי נמי גם אם הפסיק בתקיעה בערב ר"ה עובר.

והנה הרשב"א בסוכה ל"א כתב בשם הרמב"ן דישן בשמיני עובר בבל תוסיף ולא אמרינן האי לחודיה קאי משום שהימים רצופים בלא הפסק ולפ"ז בתשיעי ושאר ימות השנה אינו עובר ואף מדרבנן לא אסרו אלא משום נראה כמוסיף והכא אינו נראה

הנה במשנה ברורה (סימן קפ"ח ס"ק כ"ו) כתב וז"ל וכתב הגמ"א דה"ה ביום טוב יותר מסעודה אחת ביום וסעודה אחת בלילה שמחוייב לאכול אם אכל ושכח להזכיר מעין המאורע בבהמ"ז אינו צריך לחזור כמו בר"ח, אם לא כשלא אכל הסעודה בלילה שמחוייב לאכול ביום שתיים כדלקמן בסיומן תקצ"ט דאז אפילו בסעודה שניה חוזר [פמ"ג], עכ"ל. ומבואר הדאוכל ביו"ט שתי סעודות ביום אם שכח יעלה ויבוא חוזר לברך ברכת המזון.

אכן במשנה ברורה (סימן רצ"א ס"ק ו') כתב 'לענין האוכל שלש סעודות ביום אם שכח רצה בבהמ"ז בסעודה שנייה מצדדים האחרונים שלא לחזור ולברך' עכ"ל, ובשונה הלכות (סימן קפ"ח ס"ב) כבר עמד בסתירת הכרעת הגמ"א בענין זה, ובעיקר דבריו צ"ב בטעמו של דבר אמאי אינו חוזר והרי הוא מחוייב לאכול סעודה שניה של פת ואמאי אינו חוזר על ברכת המזון.

יבואר אם מי שלא אכל סעודת יו"ט בליל יו"ט אם אוכל ב' סעודות ביום

והנה בעיקר דין זה שמי שלא אכל סעודת שבת בלילה אוכל שלש סעודות ביום כתב ברמ"א (סימן רצ"א ס"א) בשם הרא"ש שפרק ע"פ שמי שלא אכל סעודת ליל שבת יאכל ג' סעודות ביום, ובמג"א שם כתב דה"ה ביו"ט מי שלא אכל סעודת הלילה דיו"ט יאכל ביום סעודות.

ובספר בינה לעיתים להגאון ר' יונתן אייבשיץ זצ"ל על הרמב"ם (פ"ו מהל' יו"ט ה"ט ט"ז) פליג על הגמ"א וכתב דלא דמי יו"ט לשבת דבשלמא שבת שיש בו מנין סעודות דילפינן מג' פעמים היום דתיבי במן א"כ אף דלכתחלה צריך לאכול הסעודה בליל שבת מ"מ בשלא אכל בליל שבת היה זה משלים מנין סעודות ביום השבת, משא"כ ביו"ט דלא מציינו רמז למנין הסעודות ביו"ט א"כ בשלא אכל בליל יו"ט הרי זה מצוות לא יוכל לתקון ומה יועיל שיאכל ביום ב' סעודות ע"כ, וכ"כ בערוך השולחן (סימן תכ"ט ג') להשיג על דברי הגמ"א שכתב דאין ביו"ט משלים ב' סעודות ביום וכתב דלא דמי לשבת דאיכא ביה מנין ג' סעודות שהיביים בו להכי צריך להשלים ג' סעודות ביום, משא"כ ביו"ט דאין בו מנין סעודות וכמ"ש בספר בינה לעיתים.

והנראה בבאור פלוגתתם דהנה בשבת נצטוו בחיוב עונג כמש"כ (ישעי' נ"א) וקראת לשבת עונג וכן נצטוו לאכול ג' סעודות בשבת, והיה מקום להסתפק אם חיוב ג' סעודות הוא שעור במצות עונג דצריך שיענן את השבת באכילת ג' סעודות וזהו השעור הראוי לעונג השבת, או אפשר דג' סעודות אינו שעור וצוה במצות עונג אלא הוא חיוב בפניו שנתחייבו לאכול ג' סעודות בשבת מג' קראי דהיום.

יבואר דחיוב ג' סעודות אינו משום דשעור עונג הוא בג' סעודות אלא משום תלתא היום

ונראה להוכיח דחיובא דג' סעודות לא שייכא למצות עונג לחוד אלא חיובא חדתא הוא לאכול ג' סעודות בשבת, דהנה בשו"ע סימן רצ"א ס"ג כתב דאם נמשכה סעודת הבוקר של שבת עד שהגיע זמן המנחה מפסיק הסעודה ומברך ברהמ"ז ויטול ידיו ויברך ברכת המוציא ויסעוד, ואם כל חיובא דג' סעודות הוי שיעור במצות עונג קשה מה שייד לחייבו להפסיק בסעודה

יבואר אם שכח רצה בסעודה שאוכלה להשלים סעודת הלילה

והנה בשערי תשובה בסיומן רצ"א כתב בשם הברכי יוסף להסתפק בשכח רצה בסעודת התשלומין שמשלים ביום לסעודת הלילה אם חוזר לברך ברכה"מ, ונראה דספקין תליא בהנ"ל דאי נמצא דכשמשלים סעודת הלילה ביום אין מקיים חובו עונג שבת וחובא דסעודה זו אינו אלא להשלים מנין ג' סעודות בשבת מקרא הדיוס היום א"כ דינה כסעודה ג' שנסתפקו התוס' אם יוצא במיני תרגומא ולהכי אם שכח רצה אינו חוזר ומברך ברכה"מ כמו דאיתו חוזר בשכח רצה בסעודה שלישית, אבל אי נמצא כהמג"א בדמשלים סעודת הלילה ביום מקיים גם דין חובו דעונג דמחוייב לאכול ב' סעודות בשבת א"כ בזה הדין מחוייב לאכול פת בדווקא ולהכי שפיר חוזר בשכח רצה בברכה"מ.

והנה במ"ס קפ"ח כתב לענין יו"ט שכשמשלים סעודת הלילה ביום ושכח יעלה ויבוא חוזר והיוני טעמא שאם משלים ביו"ט סעודת הלילה ע"כ הוא משום שאפשר להשלים חובו הלילה ביום וא"כ שפיר חוזר על יעו"ט, אבל בסי' רצ"א דאירי לענין השלמת סעודת ליל שבת ביום שבוה אפשר שאינו השלמת סעודת הלילה אלא השלמת שעור ג' סעודות ובהו הרי אפשר דסמי במיני תרגומא ולהכי אינו חוזר בשכח להחזיר רצה, אבל באמת כיון שביו"ט היוני דאפשר להשלים החוב של לילה ביום א"כ הרי מחוייב לאכול פת וא"כ צריך לחזור בשכח רצה, וצ"ע.

יבואר אם מי שיש לו אונס קצת יכול לדחות סעודת ליל שבת למחר

והנה חזו"ה דהמג"א לשיטתו אילא דכשמשלים סעודת הלילה ביום משלים גם חובו עונג דלילה ביום, דהנה בסיומן רע"ד סק"ב כתב המג"א ע"כ דאם יש קצת אונס יכול לדחות מאוכל סעודת ליל שבת ביום השבת, ובכלבד שיקדש בלילה וישתה יין כשיעור לצאת קידוש במקום סעודה, וראיתו מהא דאמרו שבת (דף ק"ט:) אמר ר' אלעזר לעולם יסדר אדם שולחנו בע"ש ואע"פ שאי"צ אלא לכוית ואמר ר' חנינא לעולם יסדר אדם שולחנו במוצאי שבת אע"פ שאי"צ אלא לכוית, וחזו"ה דסעודת ליל שבת וסעודת מוצאי שבת שוין בחיובן וכי היכי דההיא דמוצאי שבת אינה חובה כ"כ ה"ה בע"ש ויכול לדחותה מפני אונס קצת, עכ"ד.

ובמ"ב סק"ן רע"ד סק"ב כתב דאם יש לו אונס יכול לדחות סעודת ליל שבת למחר ובשעה"צ שם סק"ן כתב סבבג"א כתב דאם באונס קצת יכול לדחותה למחר לא כתב כן כמ"ב משום דבחמד משה שמסיק לדינא דרק באונס גמור יכול לדחותה למחר יעו"ט.

ונראה דהמג"א לשיטתו דס"ל דיכול לקיים גם דין עונג שבת כשיאכל ג' סעודות ביום א"כ כל מה דצריך לאכול בלילה אינו אלא לכתחלה בקיום עונג שיענה את הלילה אבל באונס קצת דוחהו למחר, אבל החמד משה ס"ל דאם לא אכל סעודת שבת בלילה הרי הוא מפסיד עיקר דין עונג דסעודת ליל שבת והשלמת הסעודה למחר אינו אלא מנין הסעודות, ולהכי אינו דוחה סעודת ליל שבת אלא באונס גמור ופשוט.

יבואר דחובו הסעודה בליל שבת הוא משום כבוד השבת בכניסתו

ונראה עוד בזה דבאמת מה שמבואר בגמ' דחובא דסעודת ליל שבת דמיא לסעודת מוצאי שבת כמו שהוכיח המג"א היינו משום דבאמת משום דין עונג שבת שחייב לאכול ב' סעודות יכול לעשותו ביום ואין דינו לעשותו בלילה כלל, אלא דיש עוד הלכה דבכניסת השבת צריך לעשות סעודה לכבוד השבת כמו שעושין סעודה ביציאת השבת ללוות את השבת וזהו עוד דין לכבוד השבת בכניסתו ויציאתו ודין זה הוא לכתחלה למצוה בעלמא ואין חובה כשאר סעודות שבת שחייבה חובו גמור, ולהכי אם יש לו אונס קצת ס"ל להמג"א שיכול לדחותה למחר כמו שיכול לדחות סעודת מלוה מלכה משום אונס קצת.

וראיה לזה מדברי הר"מ שה"מ בפרק ל' ה"ה כתב 'מסדר האדם שולחנו בע"ש ואע"פ שאי"צ אלא לכוית וכן מסדר שולחנו במוצאי שבת ואע"פ שאי"צ אלא לכוית כדי לכבדו בכניסתו ויציאתו' ע"כ, והלכה זו כתב בכלל כל הדברים שצריך לעשות משום כבוד שבת ואח"כ כתב בה"ט בדיו עונג שבת כתב 'חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה' ע"כ, ולאחר ז"ל הרי כבר כתב שצריך לאכול בליל שבת משום כבוד שבת ומוחו שחורו וכותב בה"ט שחייב לאכול סעודה בליל שבת, ומבואר דמשום חובא דעונג וחובא דג' סעודות באמת יכול לקיים הסעודה ביום אלא דיראה לסדר סעודה ראשונה בליל שבת משום כבוד השבת לכבדו בכניסתו ודין זה דמיא למה שצריך לערוך סעודה במוצאי שבת לכבדו ביציאתו.⁴

יבואר אם ביו"ט יש חוב לכבדו בכניסתו וביציאתו

אבל לכאורה א"א לומר בדעת המג"א דמשום עונג חובא דג' סעודות סגי לעשות כולם ביום ומה שצריך לעשות הסעודה בליל שבת אינו אלא משום כבוד שבת בכניסת השבת כסעודת מוצאי שבת ביציאת השבת, דא"כ ביו"ט דלכאורה ליכא דלא דניא יסדר שולחנו בע"ש ומוצ"ש דהא לא מחייב במלוה מלכה ביו"ט וא"כ ה"ה ליכא לחיובא דליל יו"ט משום האי טעמא, וע"כ דמשום עונג גופא מחייב לכתחלה לקיימו בלילה לענג את הלילה ולענג את היום, ומ"מ באנוס קצת יכול לדחותה למחר משום שמקיים דין עונג כשאוכל ב' סעודות ביום, וכמשנ"ל.

אכן יעויין בספר פניני רבנו הגר"י (ענף ב' סט"ו) שכתב בשם מרן החו"א ומרן הגר"י דס"ל דאיכא חובא גם ביו"ט לאכול סעודה ביציאתה וכששאלו את מרן הגר"י אם יש חוב מלוה מלכה במוצאי יו"ט ואמר למה לא צ"ע.

יבואר אם כשגיל סעודת מצוה בערב שבת דחיין לסעודת ליל שבת

והנה בגמ' סימן רמ"ט סק"ו כתב על מה שכתב ברמ"א שסעודה שזמנה בע"ש כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר כנ"ל וכן המנהג פשוט, וכתב ע"ז במג"א 'אם אפשר לקיים שניהם מוטב ואם לאו תדחה סעודת שבת' ע"כ, וכוננו דמותר לעשות סעודת ברית או פדיון הבן בע"ש אף שמסכתה תתבטל סעודת שבת שלא יוכל לאכול סעודת ליל שבת מ"מ יעשנה ולא נחוש שתבטל סעודת ליל שבת.

ובבה"ל שם בד"ה מותר השיג עליו דהלא סעודת ליל שבת היא חובה מצד הדין משא"כ סעודת מוצאי שבת ופדה"ב הוי מצוה בעלמא, וא"כ צריך לומר שלא יתבטל מסעודת הלילה משום סעודת ברית דער"ש, וכתב שמצא כן בעטרת זקנים יעו"ט.

ונראה דהמג"א לשיטתו אויל דס"ל דאף דחובא דג' סעודות וחובו עונג חובו גמור הוא מ"מ מה שצריך לעשותו בלילה לכתחלה אינו אלא מצוה בעלמא כמו סעודת מוצאי שבת וכמו שהביא ראה דבגמ' השו"ם להדרי, ולהכי אין לו למנוע מסעודת ברית ופדה"ב אף אם יתבטל מסעודת הלילה כיון שיאכל למחר ג' סעודות ואינו עיקר חובו, והמ"ב לשיטתו בסיומן רע"ד בשעה"צ שכתב דין לבלול סעודת ליל שבת משום אונס קצת ופליג על המג"א והיוני משום דס"ל דמפסיד עיקר חובו עונג דליל שבת כשאינו אוכל בליל שבת ופשוט.

יבואר אם אפשר לאכול ב' סעודות בליל שבת להשלים סעודת היום

והנה לפי כל הנ"ל יקשה קושיא עצומה דלפי הנתבאר מדין חובא דג' סעודות יכול שפיר לקיימם כולם ביום וכמש"כ ברמ"א סימן רצ"א דבאל אכל בלילה יאכל כולם ביום דהיוני דאין זמן הלילה לעיכובא בחיובא דג' סעודות דמחייב מקרא הדיוס ולא נחלקו אלא בחיובא דעונג אם לעיכובא הוא שיאכל דווקא בליל שבת וכמשנ"ל, א"כ צ"ע אמאי כתבו הראשונים ונפסק בשו"ע סימן רצ"א ס"ב שאם אכל סעודה שלישית קודם זמן המנחה לא יצא יד"ח, ובשבת ער"פ כתב בשו"ע סימן תמ"ד שא"א לחייב סעודה שלישית רק במצוה עשירה ולהרמ"א דס"ל דאין לאכול מצוה עשירה בפסח א"א לקיימו אלא בפרות וירקות, [ואף דבמג"א שם כתב בשם הכל בו לאכול ב' סעודות בשחרית מ"מ בשו"ע וברמ"א לא כתבו כן], ולכאורה צ"ב אמאי לא יוכל לקיימו קודם המנחה דחזו"ה דאין זמן הג' סעודות לעיכובא וכמו שיכול להשלים סעודת הלילה ביום יכול לאכול סעודה שלישית קודם חצות שו"ר שעמד בזה בספר חמד משה סימן רע"ד ונשאר בצ"ע.

והנה בערוך השולחן סימן רפ"ח ס"ב כתב דנראה דסעודה שניה צריכה להיות רק קודם חצות כמו שסעודה שלישית אינה אלא לאחר זמן המנחה דכל אחת מג' סעודות אלו קבוע לו זמן אחת ערבית ואחת שחרית ואחת מנחה יעו"ט, והנה ראייתו מסעודה שלישית ראה נכונה היא, אבל גם זה צ"ע דכמו דמצאנו שיכול להשלים סעודת הלילה ביום, ה"נ יכול לאכול סעודת שחרית אחר חצות וסעודה שלישית קודם חצות.

ולפי הנ"ל לכא"ו נוכל לומר שאם אכל ג' סעודות בלילה ג"כ יצא יד"ח ג' סעודות כמו באכל ג' סעודות ביום ולפ"י בשבת ער"פ יכול לאכול ב' סעודות בלילה וסעודה אחת ביום קודם ד' שעות וצ"ע.

ומזה דכתב הוה"ק שבערב פסח יוצא סעודה שלישית בדברי תורה מבואר דאי אפשר לצאת במצוה עשירה בערב פסח משום איסור אכילת מצה וכ"כ הגר"א להוכיח בביתארו בסיומן תמ"ד, וכן שאין יוצאין סעודה שלישית במיני תרגומא, וכן מבואר שאין יוצאין יד"ח סעודה שלישית אלא אחר המנחה.⁵

העודה החביבה לפנינו הוא ביטול האנוכיות של האדם

הוא מהקב"ה שאומר ויכל אלקים אל כל אשר עשה וזה מתכפרים כל עוונותיו של האדם. וכן איתא בזהר שמות פרשת משפטים (דף קה עמוד א') וז"ל 'כתיב (תהלים נא) 'כי לא תחפזין זבח ואתנה עולה לא תרצה, זבחי אלקים רוח נשברת לב נשבר ונדכה אלקים לא תבנה', כי לא תחפזין זבח, וכי לא בעי קודשא בריך הוא דיקרבון קמיה קרבנא והא איהו אוקפין לגבי חייביי קרבנא דיקרבון ויתכפר להו חובייהו, אלא דוד לקמי שמואל דאלקים אמר וקרבנא לא קרבין לשמואל דאלקים אלא לשמואל דיו"ד ה"ה וא"י ה"ה דהא לגבי דינא קשיא מדת הדין לא מקרבין קרבנא דכתיב (ויקרא א) אדם כי יקריב מכם קרבן לד', לד' (ויקרא ה א) לשמואל דאלקים, וכי תקריב קרבן למנחה לד', זבח תודה לד', זבח נשמה לד', ובגין כך כיון דדוד מלכא לגבי אלקים אמר, אצטריך למכתב כי לא תחפזין זבח ואתנה עולה לא תרצה דהא לשמואל דא לא מקרבין אלא רוח נשברה דכתיב זבחי אלקים רוח נשברה, וקרבנא דאלקים עציבו ותבירו דלכא, כו' עכ"ל.

יעיין בשפת אמת ויקרא לשבת הגדול והנה כתיב במזמור לתודה הוא עשנו ולו אנחנו. וכתיב ולא וחקרי הוא ולו. והם ב' בחי' כי הקדוש ברוך הוא עושה הכל. ובחידא אין שום מציאות להיות חשוב לפניו ית"ש. ולא אנחנו. אבל כפי רוב הביטול זוכין לבחי' ולו אנחנו. ובחי' זה מיוחד לבני' והוא עיקר אמונתנו. כי מלבד שהקב"ה ברא הכל. אך הוא מנהיג הכל בכל עת. והנהגתו ית"ש הוא למעלה מנהגת הטבע וזה המבטלים כל הטבע בעבורו ית"ש זוכין להנהגה זו. ולכן הקרי ולו אנחנו שזה תלי' בעבודת האדם. ואם זוכה יכול לקרות ולו בוא"י עכ"ל, ולו ביו"ט ולא באל"ף הוא ר"ת אלול והוא כי בעבודת האלול הוא לעשות עבודת האדם שלטל כל הטבע שאין בכוחו לעשות מאומה וזה האדם זוכה לולו אנחנו.

בגמ' שבת דף קט"ז עמוד ב' איתא אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכפר, ע"כ, והיינו טעמא שכשאומר שכל מה שנעשה בימי השבוע

⁴ יבואר דסעודת ליל שבת מוצ"ש צריך לסדר השולחן אע"פ שאינו אוכל הרבה

והנה להחמד משה וכן להבינה לעתים והערך השולחן דס"ל דעיקר חובא דעונג שבת לאכול בליל שבת דווקא וכשאנו אוכל בליל שבת הפסיד מצותו ואין חובו השלמה למחר אלא מנין ג' סעודות דמחייב מקרא הדיוס היום, לכאורה צ"ע מראית המג"א שבגמ' השו"ם לסעודת מוצ"ש, ואפשר לומר בזה ע"פ מש"כ תב"ח בסיומן ש' שדקדק בלשון הגמ' מהו זה שאמרו לעולם יסדר שולחנו בע"ש ואע"פ שאי"צ אלא לכוית. וכתב דמדות הש"ס הוא דאף שאי"צ ואין יכול לאכול הרבה משום שחוב שבת ויכול לאכול רב כיו"מ יסדר שולחנו במיני תרגומא בסעודה גמורה אע"פ שלא יאכל ממנו אלא חצי וזהו ששם כבוד השבת בכניסתו ויציאתו. ודון זה לא מחייב בשאר סעודות השבת דבהם אם קשה לו האכילה שיאכל כמה שיאכל אבל אי"צ לסדר שולחנו ביותר, ולפ"י נראה דבאמת אפשר לומר דמשום עונג שבת נמי מחייב לאכול סעודת שבת דווקא בליל שבת וכשלא אכל בליל שבת הפסיד מצותו, ומ"מ השוה הש"ס סעודת ליל שבת למוצ"ש לפרואתו ר' יעקב צבי בן חייא שושנה בתושה"י